

МІЖНАРОДНЕ ПУБЛІЧНЕ ПРАВО

Тарас Цимбрівський,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного,
адміністративного та міжнародного права
Львівського державного університету
внутрішніх справ

УДК 341.218.2

Інститут визнання у сучасних міжнародно-правових відносинах

Система науки сучасного міжнародного права характеризується низкою складних загальнотеоретичних проблем серед яких особливе місце посідає питання визнання. Загалом проблема визнання як міжнародно-правова категорія має багатогранний характер.

З-поміж основних таких аспектів у цьому контексті можна виокремити головним чином повільну інституціоналізацію міжнародно-правового регулювання визнання, а також змішану юридичну природу визнання, що становить симбіоз як правових, так і політичних елементів [1, с. 76]. У результаті цього існуючі прогалини міжнародного права у цій сфері не випадково призводять до колізій у правовій регламентації відносин, що виникають між суб'єктами міжнародного права з приводу визнання. На цьому тлі вирізняється практика міжнародного права, в якій часто відбувається підміна норм права міркуваннями політичної доцільності [2, с. 50–58]. Відповід-

но, визнання супроводжується застосуванням подвійних стандартів [3, с. 84], що безумовно становлять загрозу основам міжнародного правопорядку і законності.

Доктрина міжнародного права характеризується загалом ґрунтовною теоретичною розробкою питання визнання. Серед фундаментальних наукових досліджень, присвячених аналізу визнання у міжнародному праві, слід виокремити праці Б. Буткевича, Р. Каламкар'яна, І. Лукашука, О. Мережка, К. Савчука, Д. Фельдмана, В. Шуршалова та ін. Водночас необхідно звернути увагу, що окремі теоретичні аспекти визнання як от теорії та форми визнання та його правовий зміст потребують теоретичного переосмислення на тлі якісних змін, які відбуваються в юридичній природі міжнародного права.

Мета цього дослідження полягає у розробці нових елементів у існуючих науково-теоретичних конструкціях,

які розкривають суть інституту визнання, а також у визначенні співвідношення між усталеними концепціями визнання в доктрині міжнародного права і основними тенденціями розвитку міжнародних відносин.

Традиційне розуміння поняття «визнання» у його міжнародно-правовому значенні полягає в тому, що це акт, за допомогою якого існуючі держави визнають нові держави чи уряди або інші суб'єкти міжнародного права з метою встановлення з ними офіційних або неофіційних, повних або неповних, постійних або тимчасових відносин [4, с. 83].

Водночас необхідно зауважити, що у цій дефініції не відображені всі юридичні особливості визнання як поняття апарату науки міжнародного права.

Загальновідомо, що об'єктом визнання можуть бути не лише держави, уряди, національно-визвольні рухи, воюючі сторони, повстанські рухи, але й будь-які питання правового характеру як-от територіальні зміни, питання громадянства тощо [5, с. 91]. З огляду на це, визнання за своєю функціональною спрямованістю є досить широким поняттям, яке може охоплювати не лише держави та інші суб'єкти міжнародного права.

У цілому визнання слід розглядати як різновид односторонніх актів держав, який має на меті створення міжнародно-правових зобов'язань. Особлива юридична природа визнання проявляється у такому.

По-перше, визнання має формальний односторонній характер [6]. До суб'єктів визнання може належати уповноважена особа, компетентна діяти від імені держави: глава держави, глава уряду, міністр закордонних справ тощо.

По-друге, за допомогою визнання відбувається констатація ситуації, що склалась у міжнародних відносинах [6]. У цьому випадку існує презумпція того, що визнання як односторонній акт надає

певній фактичній ситуації міжнародно-правового характеру [7, с. 159].

По-третє, в результаті проголошення визнання виникають певні правові наслідки між автором і адресатом визнання [6]. При цьому юридичні наслідки безпосередньо створює як акт визнання, так і утримання або відмова у визнанні [8, с. 345].

Таким чином, характерними юридичними ознаками визнання є односторонній характер, конкретна функціональна спрямованість, намір створення міжнародно-правових зобов'язань.

Доктрина визнання ідеологічно ґрунтується на двох засадничих теоріях (конститутивна і декларативна).

До прихильників *конститутивної теорії* визнання, як правило, належать Л. Оппенгейм, Х. Лаутерпахт та інші вчені. В основу цієї теорії покладено ідею, яка полягає в тому, що правосуб'єктність безпосередньо залежить від визнання суб'єкта з боку членів міжнародного співтовариства. Так, дослідник Х. Лаутерпахт розглядає визнання як акт, який має на меті створити міжнародні права та обов'язки [9, с. 164]. Натомість юрист-міжнародник Л. Оппенгейм вважає, що держава набуває статусу суб'єкта міжнародного права виключно завдяки визнанню [10, с. 136]. Характерно, що визнання, за твердженням Л. Оппенгейма, будучи декларативним щодо існуючого факту за своєю природою є конститутивним, оскільки означає виникнення міжнародних прав та обов'язків у держави [10, с. 138].

Сучасні доктринальні дослідження питання визнання в цілому заперечують актуальність конститутивної теорії у реаліях ХХІ століття. Основний недолік конститутивної теорії вбачається в тому, що набуття правосуб'єктності державою ставиться у залежність від волевиявлення інших держав, що, своєю чергою, суперечить принципу суверенної рівності держав [11, с. 362].

Окрім того, для конститутивної теорії властиві також інші недоліки. Вчені, зокрема, вбачають проблему щодо конститутивної теорії визнання у частині необхідної кількості держав, що буде достатня для визнання утворення. Похідний від цього характер становить питання стосовно взаємовідносин утворення з державами, які його визнали і групою держав, що не надали визнання [12, с. 148–151]. Втім, на протипагу цій думці, є окремі вчені, які обґрунтовують законність фактичної міжнародної ситуації з позицій ступеня і кількості визнань з боку держав [7, с. 161]. У цьому випадку небезпека такого підходу, на наш погляд, полягає в тому, що конститутивна теорія трансформується в інструмент політичних маніпуляцій, за допомогою якого можна легітимізувати шляхом визнання будь-яку ситуацію, а особливо таку, яка сформувалася внаслідок протиправних дій. За умови відсутності чітких загально-визнаних правових критеріїв суть конститутивної теорії стає предметом широкого тлумачення, позбавленого об'єктивного начала.

Вразливість конститутивної теорії в контексті розвитку міжнародних відносин є певною мірою очевидною. Теоретичні конструкції на зразок конститутивної теорії визнання, які донедавна виглядали аксіоматичними, сьогодні вже не можуть розглядатись актуальними, оскільки не відповідають тенденціям сучасного міжнародного права [13, с. 279].

Домінуюче становище конститутивна теорія займала лише на окремих етапах становлення міжнародного права. Приміром, у період класичного міжнародного права означена теорія, на нашу думку, виступала частиною ідеології, яка стосувалась класифікації держав на «цивілізовані» і «нецивілізовані» народи. Власне у такий спосіб відбувалось теоретичне обґрунтування ідеї щодо вибіркової дії норм міжнародного права. Крім

того, слід зауважити, що з погляду тогочасної кон'юнктури міжнародних відносин концепція «цивілізовані» і «нецивілізовані» народи є видозміненою класифікацією держав на «християнські» і «нехристиянські» народи характерною більш ранньому періоду становлення міжнародного права.

Загалом сьогодні розглянуті концепції, а також конститутивна теорія визнання є анахронізмами і не мають нічого спільного з сучасним міжнародним правом, яке є універсальним та всеохоплюючим за регулятивною дією його норм.

Декларативна теорія визнання, на відміну від конститутивної теорії, розглядає акт визнання як декларацію, яка підтверджує існуюче правове фактичне становище [12, с. 148–151]. По суті ця теорія не передбачає будь-якого взаємозв'язку між актом визнання і формуванням правосуб'єктності [14, с. 73] в утворення, яке претендує на статус суб'єкта міжнародного права. Звідси випливає, що відповідні міжнародні права та обов'язки не можуть залежати від волевиявлення інших суб'єктів міжнародного права. Таким чином, зміст декларативної теорії визнання, порівняно з конститутивною теорією, більш об'єктивно відповідає сучасним доктринальним розробкам і практиці міжнародного права (стаття 3 Конвенції про права та обов'язки держав 1933 р. [15, с. 58–63], стаття 12 Статуту Організації американських держав 1948 р. [16, с. 305–336])

На ґрунті академічної дискусії, що пов'язана зі співвідношенням між декларативною і конститутивною теорією та їх відповідністю сучасному міжнародному праву, на протипагу існуючим теоріям, зароджуються видозмінені теорії визнання. Одну з таких теорій представляє так звана змішана теорія визнання, у якій присутні елементи як конститутивної, так і декларативної теорій [11, с. 363].

Поява змішаної теорії визнання обумовлена тим, що міжнародне право

перебуває у постійному пошуку теоретичних конструкцій, що будуть адаптовані до динаміки міжнародних відносин. Практика визнання свідчить на користь того, що існують випадки, коли відсутність визнання може негативно позначитись на реалізації прав та обов'язків, передбачених міжнародним правом. Особливо виразно таке явище проявляється, наприклад, у сфері імунітетів держав, набуття членства у міжнародних організаціях [6], що істотно обмежує міжнародну правоздатність утворення.

У контексті дослідження поняття визнання традиційно виокремлюють також форми визнання як-от *de jure*, *de facto* і *ad hoc*.

Офіційне визнання *de jure* полягає у встановленні дипломатичних відносин. Визнання *de facto*, за загальним правилом, не тягне за собою встановлення дипломатичних відносин, а натомість реалізується шляхом участі у міжнародних конференціях, багатосторонніх договорах, міжнародних організаціях [17, с. 273]. Така форма визнання відбувається у тому випадку, якщо нова влада фактично незалежна і дійсно здійснює територіальне верховенство над територією, проте не володіє достатньою стійкістю, або не надала гарантій щодо готовності чи здатності виконувати міжнародні зобов'язання [10, с. 143–144]. Нарешті визнання *ad hoc* – це так зване тимчасове, разове визнання [17, с. 273].

Форми визнання, аналогічно як і розглянуті теорії визнання, також становлять предмет широких дискусій у площині доктрини міжнародного права. Прив'язка форм визнання до об'єктних теоретичних конструкцій, що нерідко істотно відрізняються між собою за своєю суттю, призводить до проблеми їх розмежування. Особливо на цьому тлі вражає полярність думок щодо визначення меж між визнанням *de jure* і *de facto*. Одні вчені принципово наголошують на тому, що ці форми визнання не є ідентичними

[9, с. 164]. Інші науковці допускаючи існування відмінностей між *de jure* і *de facto*, заперечують за ними будь-яке юридичне значення [12, с. 156]. А деякі вчені навпаки констатують, що сьогодні відмінності між двома формами визнання відіграють набагато обмеженішу роль, ніж у минулому [18, с. 104].

Тому, беручи до уваги викладене, необхідно зазначити, що навіть існуючі ґрунтовні теоретичні розробки визнання, зокрема теорії та форми визнання, не можуть повною мірою забезпечити консолідовану позицію щодо визнання та юридичних аспектів, пов'язаних з ним.

Незважаючи на те, що питання визнання не є чітко врегульованим договірними нормами міжнародного права, а спроби кодифікації виявились невдалими [19, с. 71], все-таки необхідно визнати те, що окремі аспекти визнання є об'єктом міжнародно-правового регулювання.

Визнання, з погляду теорії міжнародного права, – публічний акт держави, який є дискреційним і політичним актом, позаяк у цьому відношенні не існує жодного правового обов'язку [12, с. 153].

Однак у виняткових випадках положення актів міжнародних організацій чи безпосередньо міжнародно-правові акти передбачають юридичні зобов'язання щодо визнання тих чи інших утворень (резолуція Ради Безпеки ООН 1994 р. щодо визнання Іраком Кувейту та стаття 10 Рамкової угоди про мир у Боснії і Герцеговині 1995 р.) [11, с. 365].

Проте норми міжнародного права можуть установлювати певні обмеження, які стосуються як суб'єктів міжнародного права, так і утворення, яке виступає об'єктом визнання. Під час визнання, зокрема, члени міжнародного співтовариства повинні в обов'язковому порядку брати до уваги дотримання об'єктом визнання імперативних норм *jus cogens* [7, с. 152]. Приміром, загальновизнану

норму міжнародного права становить заборона визнання будь-яких територіальних змін, здійснених за допомогою застосування сили: *доктрина Стімсона, Декларація про принципи міжнародного права 1970 р.* [20, с. 57–63], *Декларація про визначення агресії 1974 р.* [21, с. 650–652], та інші. У таких випадках існує міжнародно-правовий обов'язок суб'єктів міжнародного права утримуватись від визнання утворення, яке створене в результаті агресії [22, с. 348]. З означеними підходами узгоджується і практика міжнародних організацій як от резолюція Ради Безпеки ООН, що зобов'язує держави не надавати визнання Турецькій Республіці Кіпру [18, с. 104].

Існує пряма залежність між розширенням сфери міжнародно-правового регулювання та трансформацією визнання в одну із категорій міжнародного права. Міжнародні відносини безпосередньо визначають і впливають на юридичне наповнення і зміст категорій, які становлять невід'ємний елемент механізму правового регулювання. Тому визнання слід розглядати виключно з позицій динаміки розвитку міжнародного права.

Значний рівень теоретичної розробки питання визнання не забезпечує в абсолютному вимірі цілісне уявлення про його суть та особливості. Низка пов'язаних із визнанням аспектів, як-от, форми і теорії визнання, його юридична природа залишаються дискусійними. Окремі міжнародно-правові норми, які стосуються визнання перебувають на стадії свого становлення, а відтак не можуть виступати як загальновизнані стандарти у цій сфері відносин.

В умовах розвитку міжнародних відносин теоретичні конструкції, які стосуються визнання, не завжди є адекватним поясненням тих процесів, які відбуваються сьогодні. Неоднорідність практики держав у сфері визнання свідчить про те, що об'єктивна необхідність продовження наукових розвідок визнання продовжує залишатись на порядку денному доктрини міжнародного права. Цілком очевидно, що науковий і практичний інтерес до питання визнання, особливо на тлі зростаючої фрагментації держав, а також глобалізаційних і інтеграційних процесів, буде неодмінно зростати.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лисовский В. Международное право / В. Лисовский. – М. : Высшая школа, 1970. – 437 с.
2. Савчук К. Еволюція інституту міжнародно-правового визнання держав в сучасних умовах / К. Савчук // Юридичний журнал – 2009. – № 1. – С. 50–58.
3. *Международное право* : [учеб.] / отв. ред. В. И. Кузнецов, Б. Р. Тузмухамедов. – 2-е изд., перераб. и доп. / В. И. Кузнецов, Б. Р. Тузмухамедов. – М. : Норма, 2007. – 943 с.
4. *Великий юридичний енциклопедичний словник* / за ред. Ю. С. Шемчушенка. – К. : Юридична думка, 2007. – 992 с.
5. *Мережко О.* Проблеми теорії міжнародного публічного та приватного права / О. Мережко. – К. : Юстиніан, 2010. – 319 с.
6. *Комисия международного права.* Шестой доклад об односторонних актах государств [Електронний ресурс], 2003. – Режим доступу : <http://daccess-ddsny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N03/355/76/PDF/N0335576.pdf?OpenElement>
7. *Каламкарян Р. А.* Международное право : [учеб.] / Р. А. Каламкарян, Ю. И. Мигачев. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Эксмо, 2005. – 736 с.
8. *Міжнародне право. Основи теорії* : [підруч.] / за ред. В. Г. Буткевича. – К. : Либідь, 2002. – 608 с.
9. *Lauterpacht H.* De facto recognition, withdrawal of recognition, and conditional recognition / H. Lauterpacht // *British Yearbook of International Law.* – 1945. – № 22. – P. 164–190.
10. *Оппенгейм Л.* Международное право. Том I. Мир. Полутом I. / Л. Оппенгейм. – М. : Государственное изд-во иностр. лит-ры, 1948. – 408 с.

11. Толстых В. Курс международного права : [учеб.] / В. Л. Толстых. – М. : Волтерс Клувер, 2010. – 1056 с.
12. Броунли Я. Международное право : в двух книгах / Я. Броунли. – Книга первая. – М. : Прогресс, 1977. – 536 с.
13. Международное право / В. Граф и др. ; пер. с нем. В. Бергманн. – М. : Инфотропик Медиа, 2011. – 962 с.
14. Cassesse A. International law. Second edition. / A. Cassesse. – Oxford University Press, 2005. – 558 p.
15. Convention on rights and duties of states. Montevideo, Uruguay, December 3–26, 1933 // Supplement to the American Journal of International Law. Official documents. – 1937. – Vol. 31. – P. 58–63.
16. Действующее международное право : в 3-х т. / сост. Ю. М. Колосов, Э. С. Кривчикова. – Т. 2. – М., 1999. – 825 с.
17. Иванов В. Нормативный конституционно-правовой договор: теория и практика. К критике современной теории государства / В. Иванов. – М. : Территория будущего, 2008. – 352 с.
18. Гердеген М. Міжнародне право / М. Гердеген ; пер. з нім. Р. Корнута. – К. : К.І.С., 2011. – 516 с.
19. Дмитрієв А. Інститут визнання в міжнародному праві: сторінка історії / А. Дмитрієв // Часопис Київського університету права. – 2002. – № 3. – С. 71–76
20. Prawo w stosunkach międzynarodowych. Wybor dokumentow. Opracowanie S. Bielen. / S. Bielen. – Warszawa, 2004. – 640 s.
21. Kocot K. Wybor dokumentow do nauki prawa międzynarodowego / K. Kocot, K. Wolfke. – Warszawa/Wroclaw, 1978. – 673 s.
22. Лукашук И. И. Международное право. Общая часть : [учеб.] / И. И. Лукашук. – [3-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Волтерс Клувер, 2005. – 416 с.

Цимбрівський Т. С. Інститут визнання у сучасних міжнародно-правових відносинах

Стаття пропонує дослідження загальнотеоретичних аспектів інституту міжнародно-правового визнання. Особлива увага приділяється теоріям та формам визнання, а також аналізу правової природи визнання як різновиду односторонніх актів держав. Досліджуються окремі приклади практики міжнародного права у сфері визнання.

Ключові слова: визнання, декларативна і конститутивна теорії визнання, форми визнання, теорія міжнародного права.

Цимбривский Т. С. Институт признания в современных международно-правовых отношениях

В статье исследуются общетеоретические аспекты института международно-правового признания. Особое внимание уделяется теориям и формам признания, а также анализу юридической природы признания как разновидности односторонних актов государств. Анализируются отдельные примеры практики международного права в отрасли признания.

Ключевые слова: признание, декларативная и конститутивная теории признания, формы признания, теория международного права.

Tsymbrivskyy T. Recognition in the contemporary international law

The article suggests research of the theoretical aspects connected with recognition in international law. Particular attention is drawn to theories and forms of recognition as well as to the analysis of law nature of recognition as a type of unilateral acts of states. Certain examples of international law practice in the field of recognition are examined.

Key words: recognition, declaratory and constitutive theories of recognition, forms of recognition, theory of international law.